

SZÁSZOK A MŰLÓ JELENBEN

INGRID SCHIEL*

Az erdélyi szászok 20. századi története

A változatos múltú, ma Romániához tartozó Erdély (más néven Transzilvánia) történelmi és földrajzi egység a Kárpátok délkeleti részén. A 16. és 19. század között a 62.000 km²-es fejedelemség területe nagyjából egyharmaddal volt nagyobb Svájcénál. Erdély belső része sűrű vízhálózattal tagolt dombos-hegyes vidék, amelyet csak néhány átjáró köt össze a szomszédos régiókkal.¹ A terület latin neve *arra utal*, hogy a régiót minden oldalról sűrű erdők vették és veszik körül. Lakossága különböző etnikai csoportokból tevődik össze. A vidék német neve a 12. és 13. századi német betelepüléskor bukkant fel először.² Amikor I. István 1000 körül megalapította Európa közepén a Magyar Királyságot, a római rítusú kereszténység felvételével az állam egyúttal a nyugathoz is csatlakozott. Ez a lépés meghatározó jelentőségű volt az uralom bebiztosítása, a határok kiterjesztése és védelme, valamint az állam jövőbeni építésének szempontjából is.³ Az Ázsiából nyugatra terjeszkedő sztyeppéi népek állandó fenyegetést jelentettek a Kárpát-Duna menti térségre, ezért – a tervezett országépítés részeként – szükség volt egy, a határok biztonságát szavatoló rendszer kiépítésére.⁴ A gyepűrendszer mellett betelepítettek néhány török népet, valamint a Német-római Birodalom területéről telepeseket toboroztak határvédelmi célzattal.⁵ Utóbbiak főleg nyugatról érkeztek, a Rajna és a Mosel vidékéről, s földet, valamint gazdasági és politikai privilégiumokat kaptak. Cserébe a határvédelem, a terület művelése és az adófizetés lett a feladatuk. 1486-tól már volt saját politikai önkormányzati szervük is, a Szász Nemzeti Egyetem (Concilium Transylvania Saxonicum), amelyet majd csak 1937-ben oszlatott fel a román állam. Az erdélyi szászok 1853-ig de facto autonómiát élveztek a magyar királytól kapott területen, az ún. Királyföldön (Königsboden), ahol a mai polgári

* A szerző történész, a gundelsheimi Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde ügyvezető igazgatója. E-mail: schiel@siebenbuergen-institut.de

¹ Roth, Harald: *Kleine Geschichte Siebenbürgens*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag, 1996. 11–12.

² Uo. 14.

³ Uo. 27.

⁴ Uo. 28.

⁵ Uo. 28., 32.

törvénykönyvben rögzíthetőhöz hasonló saját jogrendjük volt (Eygenlandrecht). A középkor óta az Erdélyi Fejedelemség politikailag három rendből, a korabeli fogalom szerint három nemzetből állt: a magyar nemességből, a székelyekből, akiket ugyancsak a határ védelmére telepítettek be, valamint a szászokból. A nyugati, túlnyomórészt német nyelvű telepeseket a kancelláriai latin nyelvben *saxones*nek (szászok) nevezték. Ezt a jogi megjelölést ők is elfogadták, és saját magukra nézve is alkalmazták.⁶ Az erdélyi szászok ma a legrégebbi, még létező délkelet-európai telepescsoportnak számítanak. Nyelvjárásuk az erdélyi szász, egy túlnyomórészt a moseli frankon alapuló maradványnyelvjárás, mely a 12. századtól fokozatosan alakult ki különböző nyelvjárások egymásra hatásaként, és ma is sok középkori formát és kifejezést őriz. A magyarokkal, székelyekkel és románokkal való több évszázados érintkezés is formálta a nyelvet, mégis a 16. századtól leginkább a reformáció és a Luther-biblia hatása volt számottevő. Ennek köszönhető, hogy az erdélyi szászok írott nyelve az újfelnémet lett. 1571 óta Erdélyben négy elismert felekezet is vallásszabadságot élvezett, a lutheránus, a református, a katolikus és az unitárius. Ez a tény sok, protestáns hite miatt menekülni kényszerülőt vonzott az országba. A hitvallás a reformációval külön jelentőségre tett szert azért is, hogy az etnikai hovatartozás megkülönböztető jegyév is vált. A lutheránus fogalom ugyanis hamarosan a „német” szinonimájává lett, mivel a szászok egységesen csatlakoztak a reformációhoz, s egyházukat 1550-ben el is ismerték. Az erdélyi szászok mind a mai napig jórészt evangélikusok.⁷ A nyelv és a viselet azok a jellemzők, amelyek az adott nemzet vagy etnikum sajátosságát kifelé leginkább megjelenítik. Az erdélyi szászoknál is szorosan összefonódnak az egyház, a viselet és a szokások. Az egyén és a közösség olyan különleges ünnepei, mint például a konfirmáció és az esküvő, a virágkoszorúk ünnepe (Kronenfest) Péter-Pál napján, a János napi Johannis-bál, vagy a szomszédságok elszámolási és ítélőnapja (Richttag), mind-mind elképzelhetetlenek népviselet nélkül.⁸ A szomszédságok feladata egymás kölcsönös segítése volt, valamint a közrend fenntartása, a hagyományok és szokások őrzése, és az egyházi életben való részvétel szorgalmazása. Létrejöttük elsősorban annak a felismerésnek volt köszönhető, hogy a betelepülésből származó kihívásokat a kezdet kezdetén nem lehetett egyedül teljesíteni, a túlélést csak a közösség biztosíthatta. A közösség legfontosabb feladata kezdettől fogva a közutak gondozása és a temetések megszervezése, lebonyolítása volt. Emellett a segítségnyújtás szerencsétlenségek vagy betegségek esetén, esküvők alkalmával,

⁶ Uo. 32.

⁷ Uo. 55–57.

⁸ Vö. Bretz-Schwarzenbacher, Gerda – Scola, Ortrun – Schiel, Annemarie: *Die Festracht der Siebenbürger Sachsen*. München: Callwey, 1997. 11.

születéskor és keresztelésnél, házépítésnél, a borkimérés megszervezése, valamint az óvintézkedések a tűz és járvány megelőzésére.⁹

Az 1241/1242-es mongol és az 1395 utáni török betörések eredményeként a szász települések határőr lakosságának védelmi vonalakat kellett kiépítenie. Így jöttek létre a megerősített városok és a falusi erődtemplomok. Utóbbiak számítanak az erdélyi szászok legismertebb épített emlékeinek, s ezek a kulturális örökség megőrzéséről szóló UNESCO egyezmény védelme alatt állnak. Európában egyedülálló, és mai állapotában is jól rekonstruálható a falusi erődtemplomokra épített védelmi stratégia. Az 1526-os mohácsi csata után a Magyar Királyság felbomlott, és Erdély fejedelemségként a Magas Porta fennhatósága alá került, az pedig garantálta az ország belső autonómiáját és alkotmányát.¹⁰ Ezután egymást váltották a választott fejedelmek, a Habsburgok és az oszmánok jelöltjei, miközben a Habsburg császár generálisai el-elfoglalták az országot. A zűrzavar és a felkelések évtizedekre visszavetették a fejedelemség társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődését.¹¹ Végül a vesztfáliai béke 1648-ban nemzetközi jogilag is megerősítette a fejedelemség függetlenségét. A belső piac jobban kiépült, a szomszédos tartományok a levantei piacokkal vizsgalódhattak a kieső kereskedelem miatt, és az oszmán országokkal is újraindult a kereskedelem.¹² 1690-ben Erdély nagyfejedelemségként a Habsburg Monarchia része lett, amely a 18. század folyamán többször is megkísérelte a rendi alkotmány felszámolását, hogy a birodalom egészére érvényes törvényeket vezethessen be. A rendeknek azonban sikerült csaknem 100 éven keresztül elhárítaniuk az ősi jogaik ellen intézett támadásokat. Főleg a parasztsággal szövetséges kisenemesség fordult szembe a császári hatalmi politikával, a katonaság visszaéléseivel és a rekatolizációs intézkedésekkel.¹³ A középkorból fennmaradt rendi struktúrák azonban nem voltak összeegyeztethetők a modern abszolutista-centralista szervezeti keretekkel.¹⁴ A Monarchia egészére méretezett bécsi gazdaságpolitika keretei között Erdélynek és Magyarországnak azt a feladatot szánták, hogy azok nyersanyagokkal lássák el a Habsburg örökös tartományokat, amelyek aztán késztermékeket szállítanak vissza ezekbe. Ennek megfelelően felemelték a vámokat, amivel sikerült elérniük, hogy a szomszédos déli és keleti országokkal fenntartott hagyományos kereskedelmi kapcsolatok visszaessenek.¹⁵ Erdély az 1760-as évekig volt része az abszolutista kormányzati rendszernek, melynek legfőbb támaszai az uralkodók által kulcspozíciókba helyezett katolikus

⁹ Myß, Walter (Hrsg.): *Lexikon der Siebenbürger Sachsen. Geschichte, Kultur, Zivilisation, Wissenschaften, Wirtschaft, Lebensraum Siebenbürgen (Transilvanien)*. Thaur bei Innsbruck: Wort und Welt Verlag, 1993. 362.

¹⁰ Roth, 1996. 52.

¹¹ Uo. 59–60.

¹² Uo. 63.

¹³ Uo. 66.

¹⁴ Uo. 79.

¹⁵ Uo. 81.

nemesek voltak. Ezeknek a görögkatolikus románokkal együtt ellensúlyt kellett képezniük a domináns protestantizmussal szemben. Az Erdélyben állomásozó császári hadsereg is a hatalom támasza volt.¹⁶ 1762 és 1770 között katonai határőrvidéket hoztak létre, amely 600 km hosszan, Horvát-Szlavóniától a Bánság Déli- és Keleti-Kárpátoknál fekvő részén keresztül az északi Máramarosig húzódott. Ennek a rendszernek nemcsak a határvédelem volt a feladata, hanem a Habsburg uralom megerősítése is. Az Erdélyi Katonai Határőrség vlach és székely ezredeből állt, amelyeket a három nemzet elkeseredett tiltakozása ellenére állítottak fel. A katonai határőrvidéket végül a 19. században számolták fel.¹⁷

II. József császár sikertelen reformjai után az 1780-as évek végén Erdélyben leállt a teljes igazságszolgáltatás és közigazgatás.¹⁸ Ez a tény, valamint a restauráció iránt elkötelezett II./I. Ferenc császár hosszú uralkodása oda vezetett, hogy megerősödött a népek etnikai öntudata, s párhuzamosan megmerevedtek az ezzel kapcsolatos álláspontjaik is.¹⁹ 1848-ban háború tört ki a császári és a magyar királyi kormányzat között, a Magyar Királyság függetlenségének kérdése miatt.²⁰ A Habsburg Birodalomnak csak jelentős orosz segítséggel sikerült visszaszereznie Magyarországot és Erdélyt 1849 nyarán.²¹ A forradalmi események és élmények a nemzeti mozgalmak megerősödéséhez vezettek, és felgyorsították a nacionalizmusok fejlődését.²² 1867-ben megszületett az osztrák–magyar kiegyezés, és I. Ferenc József magyar királlyá koronázásával a magyar államot ismét helyreállították. Erdély a királyság része lett, így ügyeiben a magyar kormány és a pesti hivatalok voltak ettől kezdve illetékesek. A korábbi nemzeti privilégiumokat végleg felszámolták, és csak a felekezeti közösségek jogait és önkormányzatát erősítették meg.²³ Komoly gazdasági fellendülés vette kezdetét, mezőgazdasági szerkezetátalakítással, országos vasútfejlesztéssel, ipari üzemek alapításával, a hitelintézetek és biztosítótársaságok megerősödésével, és az orvosi ellátás kiépítésével. A polgári és jómódú paraszti rétegek számára érezhető volt az életszínvonal emelkedése.²⁴

1914-ben kitört a háború, és az erdélyi szászok a Magyar Királyi Honvédségbe kaptak behívót.²⁵ A háború végéig a 230.000 szászból 37.533 hadkötelest hívtak be, közülük 3.532-en estek el, 1.318-an pedig eltűntek.²⁶ A nők Budapesten, Nagysze-

¹⁶ Uo. 80–81.

¹⁷ Uo. 83–84.

¹⁸ Uo. 86–87.

¹⁹ Uo. 92.

²⁰ Uo. 98–99.

²¹ Uo. 99.

²² Uo. 100.

²³ Uo. 106.

²⁴ Uo. 117.

²⁵ Uo. 123–124.

²⁶ Schiel, Ingrid: *Frei-Politisch-Sozial. Der Deutsch-Sächsische Frauenbund für Siebenbürgen 1921–1939*. Köln u. a.: Böhlau Verlag, 2018. 105–106.

benben, Brassóban és Besztercén már a háború kitörésekor megpróbálták betölteni a szabályozott állasközvetítés segítségével azokat a hiányokat, amelyek a mozgósítás miatt keletkeztek a legfontosabb üzemekben.²⁷

1916 augusztusának végén Románia az antant oldalán belépett a háborúba. Előzőleg garanciát kapott arra, hogy győzelem esetén kielégítik területi igényeit (Bukovina, Bánság, Erdély és a Tisza vonaláig terjedő területek). Erdély így hadszíntérré vált. A magyar hivatalok elrendelték Dél- és Kelet-Erdély kiürítését, s a szászoknak a többi lakossal együtt menekülniük kellett. Késő ősszel a nem román menekültek kb. 80%-a visszatérhetett, miután a román fegyveres erők a nagyszabedű és brassói csatában súlyos vereséget szenvedtek. A közkórházakban és a katonai kórházakban minden sebesültet elláttak. A sérültek nemzetek feletti, etnikai és vallási vonatkozásokon felülemelkedő ápolását a hadügyminisztérium szorgalmazta abban a reményben, hogy ez a példamutató gesztus az ellenséges országokban hasonló segélyakciókat és intézményeket hívhat majd életre.²⁸ A háborús élmények hatására fókuszba került a népjóléti munka is. Mind az államnemzet, mind a szász nemzet nagyobb figyelmet szentelt a gyermek- és anyavédelemnek. Az ezen a területen tevékenykedő vagy az ilyen jellegű munkákban részt vevő csoportok szorosabban együttműködtek egymással, ami intézményesüléshez és professzionalizációhoz vezetett. Állami szinten létrejött az Országos Stefánia Szövetség, szász oldalon pedig az Evangélikus Csecsemőjóléti Központ (Zentralstelle für Evangelische Säuglingfürsorge).²⁹ A dunai monarchia összeomlásakor azokon a nőkön kívül, akik már a háború kirobbanása előtt is a szakmájukban dolgoztak, szász nők ezrei végeztek férfimunkákat. Rendszeres adófizetőkként érdekelték voltak a választójog megszerzésében. Ehhez hozzájött még a háborús rokkantakkal foglalkozó jótékonyosság megszervezése az állami vagy egyházi intézmények keretei között. Az itt dolgozó nők is szerettek volna választójogot kapni.³⁰

Amikor 1918 őszén a dunai monarchia már felbomlófélben volt, a Szász Nemzetgyűlés (Sächsischer Nationalversammlung) 1919 januárjában tagjai nevében kimondta csatlakozását Nagy-Romániához.³¹ 1919 márciusában Kun Béla vezetésével kikiáltották a Magyarországi Tanácsköztársaságot, amely ellentámadást indított a szomszéd államok által megszállt magyar területek visszaszerzéséért. Az egykori Magyar Királyság további területeinek román, cseh, jugoszláv és francia csapatok által történt megszállása elkésérítette a nemzetet. A volt k.u.k. hadsereg számos tisztje és katonája is patrióta motivációból a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének rendelkezésére állt, amely közben elrendelte az általános mozgósítást. Erdélyi szászok is voltak közöttük. A Székely Nemzeti Tanács által 1918. december 1-jén

²⁷ Uo. 152.

²⁸ Uo. 155.

²⁹ Uo. 105.

³⁰ Uo. 162.

³¹ Roth, 1996. 123–124.

Kolozsváron felállított Székely Hadosztály is a magyar Vörös Hadsereg oldalán harcolt. A tanácskormány biztosította a székely katonai parancsnokságot arról, hogy a románok által elfoglalt Székelyföldet visszaadják a székelyeknek. Az ígélet háttérben az állt, hogy mérlegelték egy szuverén Székely Köztársaság megalapításának lehetőségét a népek wilsoni önrendelkezési joga alapján. Mindezzel a Szász Nemzeti Tanács (Sächsischer Nationalrat) is egyetértett.³² A különböző nemzetek és etnikumok egymáshoz fűződő, a közös magyar állampolgárságból fakadó és továbbra is fennálló kapcsolataiban azonban áldozatul estek az újonnan megalakult nagyromán állammal szembeni illojalitás vádjának. Az állami szervek akadályozták is a jó viszony fenntartását. A felbomló és az újonnan felálló állami keretek között az egyének és a csoportok is konfrontálódtak az állammal szembeni adekvát lojális viszony követelésével, amely személyes politikai meggyőződésük revízióját várta el tőlük, mindezt anélkül, hogy felvilágosították volna őket állampolgári jogaikról és kötelességeikről. A napi politikai események következtében – eközben zajlott Erdély integrálása a román államiságba – a lojalitás kérdése a hétköznapiakban is valódi, praktikus dimenziót kapott.³³ Az újonnan alakult nagyromán állam addigi területének több mint kétszeresére nőtt, a lakosság szám pedig 7 millióról 17 millióra duzzadt, köztük a 15 etnikai kisebbséghez tartozókkal.³⁴

1921-ben a bukaresti kormány földreformot hajtott végre. A lépés szükségességét a társadalmi egyenlőségre való törekvéssel és a termelékenység fokozásával indokolta. Mivel azonban a szomszédos Oroszországban és Magyarországon zajló forradalomtól való félelem hatására a társadalmi és politikai megfontolások megelőzték a gazdaságiakat,³⁵ az intenzív mezőgazdasági művelésre való áttérés és a hazai ipari termékek iránti – ezáltal is fokozott – kereslet növekedése természetesen nem következett be. Az erdélyi szászokat összes földjük egyheted részétől megfosztották. (A Szászföldön a községi földbirtok az összes földtulajdon 37%-át tette ki.³⁶) Ráadásul ingó vagyonuk fele is odaveszett az előnytelen valutakonverzióval: Erdély elfoglalásakor ugyanis a magyar korona erősebb fizetőeszköz volt, mint a román, a valutaátváltás során azonban mégis két koronát kellett adni egy lejért. Ez érvényes volt az értékpapírokra, a kötvényekre is.³⁷ A történelmi igazságtalanságok jóvátétele címén az agrárreform mellett megkezdődött a városok és a gazdaság romanizálása is. A cél a teljes elitváltás volt, melynek keretében

³² Schiel, Ingrid: Die siebenbürgisch-sächsischen Frauen zwischen den Fronten der Kriege 1914/1918 und 1918/1919. In: Heppner, Harald (Hg.): *Umbruch mit Schlachtenlärm. Siebenbürgen und der Erste Weltkrieg*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag, 2017. 197–221., 215–216.

³³ Uo. 219.

³⁴ Schiel, 2018. 224.

³⁵ Uo. 206–207.

³⁶ Uo. 209.

³⁷ Uo. 217.

megindult a zsidó, német és magyar polgári rétegek kiszorítása.³⁸ A korábbi helyi társadalmi és hatalmi struktúrák kíméletlen felbomlasztása közvetlenül kihatott az egyes személyek, családok és etnikumok választott életstratégiáira is. Ez pedig lecsapódott az érintettek szociális és gazdasági helyzetében. A lecsúszásnak mentális és pszichikai következményei is voltak, amelyek kihatottak az államhoz fűződő viszonyra is.³⁹ Az egyén és a közösségek bizalmát megrendítették a parlamentáris struktúrák szétesése, a futószalagon gyártott törvények, a közigazgatásban dolgozók körében tapasztalható magas fluktuáció, az infláció, a világgazdasági válság, valamint az a tapasztalat, hogy a hatalom fokozatosan elfordul az etnikai jellemzők iránt közömbös állampolgárság fogalmától.⁴⁰

A Romániához került területek lakosai a Román Királyság alattvalói lettek, egyúttal pedig elvesztették osztrák vagy magyar állampolgárságukat. A Szövetséges és Társult Főhatalmak és Románia között 1919 decemberében megkötött kisebbségvédelmi szerződés külön szabályozta az immár román főhatalom alatt élő kisebbségek állampolgárságának kérdését és az abból következő politikai és szabadságjogokat. A szerződésben Románia elismerte a kisebbségek jogosítványait olyan nemzetközi kötelezettségnek, amely a Népszövetség védelme alatt áll. A területi változások jelentősen kihatottak az egyes személyek jogállására és életére.⁴¹ Az 1923 tavaszán elfogadott, de vitatott alkotmány nem vált az integrációt támogató, értékeket közvetítő jogi eszközzé, s ezért nem tudta megteremteni a politikai-kulturális összetartozás érzését. Az állampolgári egyenlőségen alapuló társadalomfejlődés már a korai szakaszban megrekedt, mert olyan államfogalmon alapult, amely egy „idealizált” képből indult ki, egységes román államnemzetet tételezett fel, és a lakosságot csupán demográfiai adatként kezelte. A kisebbséghez tartozók számára fontos kérdéssé vált, hogy megkapják-e, s ha igen, milyen feltételekkel az állampolgári jogosítványokat, s hogy nemzeti hovatartozásukat politikai elkötelezettségük egyik kritériumává tegyék-e, s ha igen, az mennyiben hat ki az államhoz fűződő viszonyukra. Az alkotmányozási folyamat a szász kisebbség marginalizálódását hozta el, ugyanis elvették korábban megszerzett jogait, amelyeket még a magyar királyság intézménye alatt szereztek. Az erdélyi szászok politikai szervezete, az Erdélyi Német-Szász Néptanács (Deutsch-Sächsischer Volksrat), látva az összetűzéseket, és hogy egyes kisebbségeket kizárnak a teljes jogú állampolgárok köréből, az államhoz való csatlakozást és az ebből fakadó politikai és szabadságjogok biztosítását tűzte ki célul. Az állampolgárságot a Néptanács irodáinak segítségével lehetett egyénileg igényelni.⁴² Magyarországon a nők 1918 novemberében kaptak először választójogot. Romániában 1929-ben

³⁸ Uo. 210.

³⁹ Uo. 216.

⁴⁰ Uo. 460.

⁴¹ Uo. 224.

⁴² Uo. 227–228.

szereztek korlátozott jogosítványokat az önkormányzati választásokon,⁴³ az Erdélyi Német-Szász Néptanács nőtágjai pedig 1931-ben aktív és passzív választójogot nyertek saját politikai szervezetükön belül.⁴⁴ 1933-ban mégis a Nemzetiszocialista Önszegélymozgalom (Nationalsozialistische Selbsthilfebewegung) került többségbe a közösség vezetésében.⁴⁵ 1935-ig a romániai német településterületek néptanácsainak irányítását mindenhol átvették a nemzetiszocialisták, majd a szervezetek egyesültek a Romániai Németek Népközösségében (Volksgemeinschaft der Deutschen in Rumänien/Partidul German). Az addigi demokratikus struktúrákat felváltotta a vezérelv.⁴⁶ A nemzetiszocialista felsőbbrendűség körüli viták kapcsán egymásnak estek a különböző politikai csoportosulások, melyek nyilvánosan jól megkülönböztethetők voltak egymástól az új viseletükről.

1940-ben a második bécsi döntés következményeként Észak-Erdély és a Székelyföld visszakerült Magyarországhoz, míg Közép- és Dél-Erdély Romániában maradt. Történelme során először osztották meg a szászok településterületét.⁴⁷ A Romániánál maradt részeken 212.210 erdélyi szász élt, a magyarországin összesen kb. 35.000.⁴⁸ A román kormány egy 1940. novemberi törvényerejű rendelettel jogi személylé nyilvánította a romániai német népcsoportot.⁴⁹ A Német Birodalom Magyarországgal és Romániával is kötött olyan egyezményeket, melyek értelmében a népi németek önként bevonulhattak a Waffen-SS-be. A propaganda hatására, valamint a népcsoport-vezetőség nyomására 1943 végén 60.000 romániai német jelentkezett a Waffen-SS-be, a Wehrmachtba vagy teljesített szolgálatot a kényszermunkásokat dolgoztató, építkezéssel foglalkozó ún. Todt Szervezetben (Organisation Todt), esetleg dolgozott hadiüzemekben. Ők a Führer egy 1943. január 19-ei rendelete értelmében megszerezték a német állampolgárságot. Emellett a Birodalom kötelezte magát arra, hogy támogassa az érintettek családtagjait is. Ez a két határozat az erdélyi szászok világháború utáni történetét tekintve központi jelentőségű dokumentum. 1944. augusztus 23-án Románia váratlanul átállt a front másik oldalára. A szovjet csapatok még az ősszel elfoglalták az országot, s nem sokára átlépték a belső erdélyi határt is, Magyarország irányában. Csak néhány dél-erdélyi közösséget sikerült nagy sietve részben vagy egészben evakuálni, így a közép- és dél-erdélyi szász lakosság túlnyomó többsége a szülőföld falvaiban és városaiban maradt.⁵⁰ A magyar fennhatóság alatt álló Észak-Erdélyben viszont már tavasszal kidolgozták a terveket a szászok evakuálására, így itt sikerült teljesen

⁴³ Uo. 345.

⁴⁴ Uo. 354.

⁴⁵ Uo. 463.

⁴⁶ Uo. 437.

⁴⁷ Roth, 1996. 134.

⁴⁸ Gündisch, Konrad: *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen*. München: Langen-Müller Verlag, 1998. 204.

⁴⁹ Uo. 207.

⁵⁰ Uo. 211.

kiüríteni a területet. Az új front főparancsnokának utasítására 1944 szeptemberében megindultak nyugat felé a községenként 50-400 szállítóeszközből álló konvojok. Az elsők ezek közül novemberben érték el Ausztria mai területét. Az öregeket, betegeket, kisgyerekes anyákat és terhes nőket vasúton szállították tovább a Népinémet Közvetítőszerv (Volksdeutsche Mittelstelle) szászországi, felső-sziléziai, Szudéta-vidéki és Kulm környéki táboraiba. Összesen 48.000 embert evakuáltak 1944. november végéig. 12.000 embert azonban utolért a front, és ők a szovjet hivatalok utasítására hazatelepültek Ausztria és Németország szovjet megszállási övezeteiből.⁵¹ A visszatérés vonaton vagy saját fogatokon történt. A hazatérőket „fasiszta hazaárulóknak” bélyegezték, és a nagyváradi, zsilvásárhelyi (Târgu-Jiu), kishírályi (Turnu-Măgurele) és besztercei kényszermunkatáborba internálták. Házukat már röviddel a menekülésük után elfoglalták. 1948-ban a kényszermunkások visszatérhettek családjukhoz, mivel a szülőhelyre vonatkozó tartózkodási tilalmat feloldották, és a megvont állampolgárságot is visszaadták nekik. Sok családot azonban szétszakított a háború, a menekülés és a deportálás, főleg Észak-Erdélyben. Ezek már nem látták a jövőjüket Romániában, ezért megpróbálták elérni a család egyesítést Ausztriában vagy Németországban.⁵²

Az 1945 eleji kommunista hatalomátvétellel kezdetét vette a korábbi vezető társadalmi rétegek több évig tartó üldözése. A németeket a kollektív bűnösség jegyében megfosztották tulajdonuktól és részben polgári jogaiktól is.⁵³ Ráadásul a munkaképeseket kényszermunkára hurcolták a Szovjetunióba a szovjet-román gazdasági konvenció értelmében. A Romániából deportált 70-80.000 németből több mint 30.000 volt erdélyi szász. A fogság letelte után többségüket vonaton elszállították az Odera menti Frankfurtba, ahonnan nem engedélyezték visszatérésüket Erdélybe, így sokan megpróbáltak illegálisan átjutni Ausztriába vagy Nyugat-Németországba, ahol az észak-erdélyiek időközben már elkezdték megvetni a lábukat. A deportáltaknak csak nagyon kis része térhetett vissza szülőföldjére. Az elhurcoltak 15%-a pedig életét vesztette.⁵⁴

1941 és 1948 között az erdélyi német lakosság létszáma csaknem 100.000 fővel (jórészt szászokkal) csökkent, 251.000-ról 157.105-re. Időközben 50-60.000 személy élt már Románián kívül, Ausztriában, a Német Szövetségi Köztársaságban, az NDK-ban, egyéb európai államokban és a tengerentúlon.⁵⁵ Romániában a német mezőgazdasági vagyon csaknem 90%-a állami tulajdonba került, s ezzel 55-60.000

⁵¹ Uo. 213–214.

⁵² Kroner, Michael: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*. Bd. 1. Nürnberg: Verlag Haus der Heimat, 2007. 225.

⁵³ Roth, 1996. 136.

⁵⁴ Gündisch, 1998. 221.; Sedler, Irmgard: „... skoro damoi” – *Hoffnung und Verzweiflung. Siebenbürger Sachsen in sowjetischen Arbeitslagern 1945–1949*. Ausst.-Kat. Altenriet: Siebenbürgisches Museum Gündelsheim, 2020. 7., 284.

⁵⁵ Gündisch, 1998. 221.

földműves elveszítette gazdasági bázisát. A föld mellett megfosztották őket mezőgazdasági eszközeiktől és házuiktól is. Ezeket beköltöző földnélküli román parasztnak adták, akik gyakran a megfelelő ismeretek és tapasztalatok hiánya miatt nem tudták a földet megművelni. A mezőgazdasági termelés meredeken zuhant, nyomában éhség ütötte fel a fejét.⁵⁶ 1949-ben megtörtént a mezőgazdaság szovjet mintára történő erőszakos kollektivizálása. Előzőleg, 1947-ben már végrehajtották a valutareformot, és 1948-ban államosították az ipari, banki, kohászati, közlekedési és távközlési magáncégeket, társaságokat és egyesületeket is. 1950-ben következett az ingatlanok államosítása. Ezek az intézkedések Románia teljes lakosságát érintették, de a kisebbségekhez tartozókat fokozottan.⁵⁷ Az erdélyi szászoknak egyetlen saját intézményük maradt csupán, az evangélikus egyház. Ennek az új rezsimmel folyamatosan feszült volt a kapcsolata, mivel az, amennyire csak lehetett, támogatta a német kisebbséget. Az 1950-es évektől ismét beindult a kulturális élet, igaz, szigorúan szabályozott keretek között. Az egyházi és a magán oktatási intézményeket azonban 1948-ban államosították.

A király elűzése és a kommunista állam berendezkedése után a szász lakosság szociális és gazdasági struktúrái gyorsan megváltoztak.⁵⁸ Az 1945-ös agrárreformig a romániai németek 70%-a mezőgazdasághoz kapcsolódó szakmákban dolgozott. 1956-ban már csak 22%, miközben a nem mezőgazdasággal foglalkozó alkalmazottak és munkások aránya 72%-ra nőtt. Ezen belül 14,5% volt azok aránya, akik mezőgazdasági vagy ipari termelőszövetkezetek tagjai voltak. A falvak egy része félreeső helyen feküdt, rossz közlekedési infrastruktúrával, emiatt sokan úgy ítélték meg, hogy lakóhelyet kell változtatniuk, ha dolgozni akarnak. A korábbi faluközösséghez fűződő kapcsolatok meglazultak, a hagyományos életformákat feladták, mert ezek a változások miatt értelmüket veszítették. Érvényes volt ez a lakáskultúrára, a hétköznapi kultúrájára, a szokásokra, köztük a népviseletre, a szomszédságok szociális funkciójára, melyek mind-mind mélyen be voltak ágyazva a paraszti és az egyházi év ritmusába.⁵⁹

Az 1952-es alkotmány biztosította először ugyanazokat a jogokat a nemzeti kisebbségek számára, amelyeket a tituláris nemzet élvezett. A kisebbségek létét és kulturális fejlődésének lehetőségét széles körre kiterjedő rendelkezések szabályozták.⁶⁰ Ezzel egyidőben megszorításokat vezettek be a német lakossággal szemben. A városi középíregeket például kitelepítették, és építkezéseken dolgoztatták. Aztán letartóztatási hullámok következtek kirakatpererekkel, jórészt értelmiségiek

⁵⁶ Uo. 224.

⁵⁷ Uo. 226.

⁵⁸ Uo. 227.

⁵⁹ Wagner, Ernst: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Ein Überblick*. Thaur bei Innsbruck: Wort und Welt Verlag, 1990. 87.

⁶⁰ Gündisch, 1998. 227.

ellen.⁶¹ Csak az 1960-as években kezdődött egy új időszak, Nicolae Ceaușescu alatt. A szász kórusok, fúvós együttesek és táncsoportok ismét felléphettek nyilvánosan, újjáéledtek a népszokások, a virágkoszorúk ünnepe, a farsangi szokások, a Mária- és Katalin-bálok. Hamarosan azonban csatlódn kellett az „irányított liberalizálás” reményében, amelyet a Szovjetuniótól való távolságtartás táplált. Az egyre inkább diktatórikus eszközökkel kormányzó párt- és államfő, Nicolae Ceaușescu ugyanis célul tűzte ki a kommunista társadalom egységes népének megteremtését. 1974-ben törvényt hoztak a nemzeti kulturális javak védelméről. Ettől kezdve minden Romániában található kulturális kincs elsődleges tulajdonosa az állam lett. 1985/86-tól nem voltak már önálló német iskolák, csak a románnal párhuzamos német osztályok. A korábbi iskolai rendezvények, amelyek a városok és községek kulturális életében központi szerepet játszottak, elvesztették addigi jellegzetességüket.⁶² Az iskolát egyre inkább a szocializmus és kommunizmus építésének, valamint a lakosság szociális és etnikai homogenizációjának szolgálatába állították.⁶³ A falvak számára kidolgoztak egy településrendezési tervet, melynek keretében 8000-et terveztek közülük felszámolni; ezek lakosságát ún. agráripari centrumokba kívánták áttelepíteni.⁶⁴ Ceaușescu alatt neosztálinista diktatúra épült ki, befelé a Securitate diktatúrájával, kifelé a világra nyitott, el nem kötelezett külpolitikát propagálva.⁶⁵ A zsidó kisebbség kivándorlásának analógiájára a román kormány felvetette a Német Szövetségi Köztársaságnak a német kisebbség legális kivándorlásának lehetőségét. 1983-ban a kétoldalú kapcsolatok kibővültek, és a német kisebbség minden tagja számára lehetővé vált a kivándorlás, illetve a kiutazás, nem csak, mint eddig, a család egyesítés keretében. Lépcsőzetes díjszabást állapítottak meg a legálisan távozók számára nemzetiség, végzettség és kor szerint. 1968 és 1978 között egy gyerekért vagy nyugdíjasért 1.700, egy szakmunkásért 1.900, egy egyetemistáért 5.000, egy értelmiségiért pedig 10–11.000 márkát fizetett az NSZK a román államnak. A német döntésnek humanitárius-szociális okai voltak, a román állam hanyarú politikai és gazdasági helyzetéből fakadtak, és összefonódtak a család egyesítés kérdésével is.⁶⁶ Ernst Meinhardt szerint az NSZK körülbelül 2–3 milliárd márkát fizetett ki az évek során.⁶⁷ Az 1980-as évek közepére Románia Európa szegényházává vált a rosszul sikerült ipari óriásprojektek, a mezőgazdaság

⁶¹ Uo. 230.

⁶² Uo. 234.

⁶³ Uo. 235.

⁶⁴ Uo. 236.

⁶⁵ Kroner, 2007. 238.

⁶⁶ Bagiu, Paul Cristian: *Die Geheimsache Kanal. Analyse der staatlich vermittelten Aussiedlung Rumäniendeutscher in die BRD (1968–1989) nach markttheoretischen Gesichtspunkten*. Sibiu: Honterus Verlag, 2021. 123–132.

⁶⁷ Meinhardt, Ernst: Der Beginn bundesdeutscher Zahlungen an Bukarest für den Freikauf der Rumäniendeutschen. *Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien*, 14. Dezember 2011.

elhanyagolása, a magas külföldi eladósodottság miatt.⁶⁸ Csak 1986-ban 16.000 német hagyta el az országot.⁶⁹ Végül a Gorbacsov által javasolt reformoknak ellenálló Nicolae Ceaușescu 1989-ben megbuktatták, majd ki is végezték.⁷⁰ Az 1991-es új román alkotmány garantálja az alapjogokat.⁷¹

2002 óta a román gazdaság jelentős fejlődésen ment keresztül, amelyben nagy szerepet játszottak a külföldi befektetések is.⁷² Románia 2004-ben csatlakozott a NATO-hoz, majd 2007-ben belépett az EU-ba. 2014-ben Klaus Johannist, Nagyszeben polgármesterét választották államfővé.

Az 1989/90-es puccs után a romániai németek saját politikai szervezetet hoztak létre, a Romániai Németek Demokratikus Fórumát (Demokratisches Forum der Deutschen in Rumänien – DFDR). A DFDR helyi, járási és regionális szinten (Óbirodalom, Bánság, Bukovina, Észak-Erdély, Dél-Erdély) is rendelkezik tagszervezetekkel. Székhelye jelenleg Nagyszebenben van. Minden évben tart egy ún. szász találkozót.⁷³ Történelmi és kulturális okokból az erdélyi szászok központi intézménye az Ágostai Hitvallású Romániai Evangélikus Egyház. Az egyház tartja fenn Nagyszebenben a Friedrich Teutsch Kulturális Központot, melyben helyet kap az Evangélikus Egyház Központi Levéltára és Országos Egyházi Múzeuma (Zentralarchiv der Evangelischen Kirche, Landeskirchliches Museum) is.⁷⁴ Románián kívül az USA-ban, Kanadában, a Német Szövetségi Köztársaságban és Ausztriában is vannak erdélyi szász szervezetek.⁷⁵ Budapesten egykor volt egy Transilvania Egyesület (Transilvania-Verein), amely 1926-ban minden külföldi szász szervezetet egyesíteni kívánt.⁷⁶ A 19. század második felétől ugyanis a gazdasági helyzet újabb és újabb kivándorlási hullámokat generált, többek között az Egyesült Államok irányába.⁷⁷ Az első világháború előtt már kerekén 20.000 erdélyi szász élt ott.⁷⁸ Élénk egyesületi élet alakult ki, amelyet a központi egyesület, az Erdélyi

<https://adz.ro/meinung-und-bericht/artikel-meinung-und-bericht/artikel/der-beginn-bundes-deutscher-zahlungen-an-bukarest-fuer-den-freikauf-der-rumaeniendeutschen> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 4.)

⁶⁸ Gündisch, 1998. 246.

⁶⁹ Wagner, 1990. 91.

⁷⁰ Gündisch, 1998. 246.

⁷¹ Kroner, 2007. 250.

⁷² Uo. 249.

⁷³ Demokratisches Forum der Deutschen in Rumänien. Allgemeine Vorstellung.

<https://www.fdgr.ro/allgemeine-vorstellung/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 3.)

⁷⁴ Evangelische Kirche A. B. in Rumänien. Begegnungs- und Kulturzentrum Friedrich Teutsch. <https://www.evangel.ro/einrichtungen-werke/kirchliche-einrichtungen/friedrich-teutsch-haus/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 3.)

⁷⁵ Kroner, Michael: *Siebenbürger Sachsen außerhalb Siebenbürgens*. Nürnberg: Landsmannschaft der Siebenbürger Sachsen, 2001. 13.

⁷⁶ Uo. 15.

⁷⁷ Uo. 13.

⁷⁸ Uo. 21.

Szászok Szövetsége (Alliance of Transylvanian Saxons) szervezett. 1963-ban egyesültek az amerikai és kanadai fiókszervezetek.⁷⁹ Utóbbi helyen 1939-ben kb. 3.000 erdélyi szász élt.⁸⁰ 1950 után egy második nagy bevándorlási hullám keretében további 5.000 személy érkezett az észak-erdélyi menekültek közül Ausztriából és az NSZK-ból.⁸¹ A két észak-amerikai országban évente felváltva tartanak egy-egy központi rendezvényt az otthonra emlékezve. Ezeken vendégként részt vesznek a németországi és ausztriai szövetségek, valamint a DFDR képviselői is. De az Alliance of Transylvanian Saxons is képviselteti magát a Németországban élő erdélyi szászok éves rendezvényén Dinkelsbühlben, és Ausztriában Welsben, valamint Erdélyben a szász találkozón.⁸²

Bécsben és Grazban már 1871-ben alakultak erdélyi szász egyesületek.⁸³ A II. világháború után jogos volt az aggodalom, hogy az észak-erdélyi menekülteket hontalanokként (displaced persons) erőszakkal hazatelepítik, anélkül, hogy megbízható információkkal rendelkeznének arról, hogy Románia visszafogadja-e őket. 1946-ban ezért megalakult az Erdélyi-Szász Néptanács (Siebenbürgisch-Sächsischer Volksrat), amely az Erdélybe való hazatérés vagy a zárt csoportban való áttelepülés ügyeivel foglalkozott.⁸⁴ 1950 táján kb. 30.000 erdélyi szász élt Ausztriában.⁸⁵ Politikai, gazdasági és kulturális érdekeiket az Erdélyi Szászok Ausztriai Országos Szövetsége (Bundesverband der Siebenbürger Sachsen in Österreich) képviselte.⁸⁶ A szomszédságokat, táncsoportokat, tájházakat/múzeumokat működtető szervezetnek ma 10.000 tagja van.⁸⁷ Welsben minden évben megrendezik a szülőföld ünnepét (Heimattag). A szászokat a sanyarú lakáshelyzet miatt kezdetben földkunyhókban és barakkokban szállásolták el, majd lakótelepek épültek számukra Elixhausenben (Salzburg mellett) és Rosenauban (Vöcklabruck mellett). Az 1950-es évek elején 11.000 ember családjával együtt átköltözött Ausztriából Északrajna-Vesztfália (NSZK) bányavidékeire, Oberhausen-Osterfeldre, Herten-Langenbochumba, Setterichbe és Drabenderhöhebe.⁸⁸ Az állampolgárság megszerzésére mind az NSZK-ban, mind Ausztriában csak az 1950-es években

⁷⁹ Uo. 27–28.

⁸⁰ Uo. 30.

⁸¹ Uo. 31.

⁸² Uo. 34.

⁸³ Uo. 13.

⁸⁴ Uo. 56.

⁸⁵ Uo. 58.

⁸⁶ Uo. 61.

⁸⁷ Kulturstiftung der Deutschen Vertriebenen. Bundesverband der Siebenbürger Sachsen in Österreich. <https://kulturstiftung.org/institutionen/bundesverbandt-der-siebenbuerger-sachsen-in-oesterreich> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 4.)

Forum Volkskultur in Oberösterreich. Verband der Siebenbürger Sachsen in Oberösterreich. <https://www.ooe-volkskultur.at/forum/verbaende/verband-der-siebenbuerger-sachsen-in-oberoesterreich/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 4.)

⁸⁸ Kroner, 2001. 58.

nyílt lehetőség.⁸⁹ Nyugat-Németországban a II. világháború után kb. 15.000 dél- és észak-erdélyi szász menekült tartózkodott. A Waffen-SS-be és a Wehrmachtba bevonultak családtagjai mellett olyan férfiak és nők is éltek itt, akiket szabadon engedtek a szovjetunióbeli kényszermunkáról. Ezek 50%-a visszatért Erdélybe, más részük Nyugat-Németországba került. A szász hadifoglyoktól Románia megvonta az állampolgárságot. Azokat, akik ennek ellenére mégis haza mertek térni, kémként letartóztatták. Az NDK-ban az 1960-as évek közepén kb. 1.400 erdélyi szász élt. Ott az elűzötteknek tilos volt egyesületet alakítaniuk.

Az NSZK-ban gyorsan megalakult az evangélikus egyház keretei között az Erdélyi Szászok Segélybizottsága (Hilfskomitee der Siebenbürger Sachsen), ma Erdélyi Szász és Bánáti Sváb Evangélikusok Közössége a Németországi Evangélikus Egyház Diakóniai Szervezetében (Gemeinschaft Evangelischer Siebenbürger Sachsen und Banater Schwaben im Diakonischen Werk der EKD e. V.), melynek legfőbb feladata a családdegyesítés, a munka- és lakásközvetítés, információk szerzése az erdélyi helyzetről, keresőszolgálat, tanácsadás a Németországban való letelepedéshez vagy kivándorláshoz, valamint a külföldi okiratok és diplomák elismeretése volt.⁹⁰ Jelenleg támogatásokat közvetít Erdélybe és az evangélikus egyházi hagyományok megőrzésén fáradozik.⁹¹

1953 óta több idősothont is alapítottak a hozzájuk tartozó támogató egyesületekkel együtt: a Chimsee melletti Rimtsingben, a Neckar melletti Gundelsheimban, a Harz-hegységben található Osterodeban, Lechbruckban és Drabenderhöheben.⁹² Romániában a nagyszebeni Carl Wolff Idősek Otthona (Carl-Wolff-Altenheim) lát el hasonló feladatokat.

Az Erdélyi Szászok Németországi Szövetségét (Verband der Siebenbürger Sachsen in Deutschland) 1949-ben még honfitársi szövetségként (Landsmannschaft) jegyezték be, miután a nagyhatalmak feloldották az egyesületek működésének korlátozását. Célja a szászok összefogása a közös érdekek képviseletére. Tanácsokat ad, segítséget nyújt, ápolja és fenntartja a kulturális örökséget. Minden szövetségi tartományban vannak tartományi egyesületei, melyek a körzeti szervezeteket fogják össze. A müncheni székhelyű Szövetség 1950 óta adja ki a szervezet újságját, a *Siebenbürgische Zeitung*ot. Évente egyszer, pünkösdkor Dinkelsbühlben megtartja a szülőföld ünnepét (Heimattag), melyet úgy 20.000 érdeklődő szokott felkeresni. Ilyenkor kiállításokat, kulturális programokat rendeznek, átadják az Erdélyi Szász Kulturális Díjat (Siebenbürgisch-Sächsischer Kulturpreis), melyel a kiemelkedő tudományos és művészeti teljesítményeket ismerik el. Több mint 2.000 ember népviseletben vonul fel, központi gyűlést tartanak olyan neves politikusok részvételével, mint például Willy Brandt kancellár, Hans-Dietrich Genscher

⁸⁹ Uo. 59.

⁹⁰ Uo. 38.

⁹¹ Uo. 51.

⁹² Uo. 44–45.

külgügyminiszter, a Bundestag alelnöke, Renate Schmidt, Johannes Rau miniszterelnök, Günther Verheugen EU-biztos, vagy a szövetségi kormány kitelepültekkel és nemzeti kisebbségekkel foglalkozó megbízottja, Bernd Fabritius. A rendezvényt gyászünneppé zárja, egy felhívó beszéddel.⁹³

Az erdélyi szász Bernd Fabritius 1998 óta több vezető tisztséget is betölt az erdélyi szászok közösségén belül. 2007 és 2019 között (2015-től Herta Daniellel megosztva) az Erdélyi Szászok Németországi Szövetségének országos elnöke, valamint a világ szász szervezeteit átfogó Erdélyi Szász Föderációnak (Föderation der Siebenbürger Sachsen) a vezetője.⁹⁴ Az Erdélyi Németek Demokratikus Fóruma (Demokratisches Forum der Deutschen in Siebenbürgen), az Erdélyi Szászok Ausztriai Országos Szövetsége, az Erdélyi Szászok Kanadai Honfitársi Szövetsége (Landsmannschaft der Siebenbürger Sachsen in Kanada), az Amerikai Egyesült Államokban Élő Erdélyi Szászok Szövetsége (Alliance of Transylvanian Saxons in the United States of America) és az Erdélyi Szászok Németországi Szövetsége 1983-ban alakították meg a Föderációt azzal a céllal, hogy a világon mindenhol képviselje az erdélyi szászok érdekeit, erősítse a szászság összetartozás-tudatát, és képviselje a közös, humanitárius, szülőfölddel kapcsolatos politikai és kulturális érdekeket.⁹⁵ 2010 óta Fabritius az Elűzöttek és Kitelepülők Uniójának (Union der Vertriebenen und Aussiedler) helyettes elnöke is, 2015 óta pedig a Kitelepítettek Szövetsége elnöki pozíciójából fakadóan a Keresztényszociális Unió (Christlich-Soziale Union – CSU) elnökségének kooptált tagja. A 2013-as Bundestag-választáson képviselői mandátumot szerzett. Itt a Külügyi Bizottság Kultur- és Oktatáspolitikai Albizottságának (Unterausschuss für Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik) elnöke, a Külügyi Bizottság és az Emberi Jogok és Humanitárius Segélyek Bizottságának (Ausschuss für Menschenrechte und humanitäre Hilfe) rendes tagja, a Belügyi Bizottság és a Jogi Bizottság póttagja. Emellett a Német Szövetségi Köztársaságot képviselte az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének tagjaként, s ideiglenes elnöke volt a Jogi és Emberi Jogi Bizottságnak (Ausschuss für Rechtsangelegenheiten und Menschenrechte). A Bundestag 2014-ben képviselőként delegálta a Magnus Hirschfeld Alapítvány (Bundesstiftung Magnus Hirschfeld) kuratóriumába, valamint a Szudétánémet Tanácsba (Sudetendeutscher Rat). Fabritius a Német–Román Parlamentközi Vegyesbizottság (Deutsch-Rumänische Parlamentariergruppe) helyettes elnöke volt, valamint a Német–Amerikai és Német–Kanadai Parlamentközi Vegyesbizottság tagja. 2015-ben a Bundestag Emberi Jogi Bizottságának egyik programja keretében védnökséget vállalt az Oroszországban őrizetbe vett ukrán filmes, Oleh Senzow fölött. 2018. április 11-én a Német Szövetségi Kormány kivándorlási kérdésekért és nemzeti kisebbségekért felelős

⁹³ Uo. 49.

⁹⁴ Wikipedia. Die freie Enzyklopädie. Bernd Fabritius.
https://de.wikipedia.org/wiki/Bernd_Fabritius (Letöltés ideje: 2022. augusztus 5.)

⁹⁵ Kroner, 2001. 49.

megbízottja (Beauftragter der Bundesregierung für Aussiedlerfragen und Nationale Minderheiten). Ezt a tisztséget 2022. április 14-ig töltötte be.⁹⁶

1997-ben alakult meg az Erdélyi Szász Településekről Származók Közösségeinek Szövetsége (Verband der Siebenbürgisch-Sächsischen Heimatortsgemeinschaften e. V. – a továbbiakban: HOG-Verband). A HOG-Verband széles körű aktivitásával az erdélyi településekre koncentrált, miközben szorosan együttműködik a Romániai Evangélikus Egyházzal, az Erdélyi Németek Demokratikus Fórumával, helyi egyházi és politikai hivatalokkal, és sokoldalúan támogatja az egyes települések egyesületeinek aktivitását, mindenekelőtt ezek ausztriai, németországi vagy éppen erdélyi találkozóit. Ezek az egyesületek kezdetben csak ugyanazon települések egykori lakóinak laza közösségei voltak. A szülőhelyből táplálkozó erős szomszédági kötődések, és az igény, hogy ezeket Erdélyen kívül is ápolni lehessen, vezettek az egyes települési egyesületek szervezett struktúráinak kiépítéséhez. A szövetség ideális keretet biztosít a közösség és az erdélyi szász települési egyesületek együttműködésének koordinálására, a szomszédágok, regionális csoportok és további szülőhelyhez kötődő csoportosulások támogatására. Az egyesület célja a szülőföld közös megismerése és ápolása, valamint az erdélyi szászok kulturális örökségének megőrzése, különös tekintettel az erdélyi szász kulturális javak védelmére és megtartására.⁹⁷

Dél-Amerikában, Dél-Afrikában, Ausztráliában, Franciaországban és Nagy-Britanniában is élnek erdélyi szászok.⁹⁸ Svájcban egyesületük is van, amely tagja az Erdélyi Szász Kulturális Tanácsnak (Siebenbürgisch-Sächsischen Kulturrat e. V.). Az 1969-ben kulturális tanácsadó testületként alakult Tanács feladata Erdély történelmének és kultúrájának tudományos kutatása, dokumentálása és oktatása, különös tekintettel az erdélyi szászokra. E célból a gundelsheimi Horneck-kastélyban fenntartja az Erdélyi Intézetet (Siebenbürgen-Institut), valamint az ugyanott helyet kapó Erdélyi Könyvtárat és Levéltárat. A Tanács nevezi ki az intézmény igazgatótanácsát is. Az Erdélyi Intézet az erdélyi nép kultúrájának és történetének központi kutató és dokumentációs központja Németországban.

A Kulturális Tanács tagjai:

- Erdélyi Honismereti Munkaközösség, Heidelberg (Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde e. V. Heidelberg) mint az Erdélyi Honismereti Egyesület utódszervezete (Verein für Siebenbürgische Landeskunde)
- Erdélyi Szászok Ausztriai Országos Szövetsége (Bundesverband der Siebenbürger Sachsen in Österreich e. V.)

⁹⁶ Bernd Fabritius. In: Wikipedia. Die freie Enzyklopädie. https://de.wikipedia.org/wiki/Bernd_Fabritius (Letöltés ideje: 2022. augusztus 5.)

⁹⁷ Verband der Siebenbürgisch-Sächsischen Ortsgemeinschaften e. V. 25 Jahre HOG-Verband. <http://hog-verband.de/> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 4.)

⁹⁸ Kroner, 2001. 35–36.

- Erdélyi Németek Demokratikus Fóruma (Demokratisches Forum der Deutschen in Siebenbürgen)
- Romániai Evangélikus Egyház (Evangelische Kirche A. B. in Rumänien)
- Erdélyi Könyvtár Barátai és Támogatói (Freunde und Förderer der Siebenbürgischen Bibliothek e. V.)
- Erdélyi Szász és Bánáti Sváb Evangélikusok Közössége a Németországi Evangélikus Egyház Diakóniai Szervezetében (Gemeinschaft Evangelischer Siebenbürger Sachsen und Banater Schwaben im Diakonischen Werk der EKD e. V.)
- Német Alpok Egyesület Kárpátok Szekciója (Sektion Karpaten im Deutschen Alpenverein e. V.)
- Erdélyi Szász Alapítvány (Siebenbürgisch-Sächsische Stiftung)
- Erdélyi Múzeum, Gundelsheim (Siebenbürgisches Museum Gundelsheim e. V.)
- Erdélyi Könyvtár Alapítvány (Stiftung Siebenbürgische Bibliothek)
- Erdélyi Szászok Németországi Szövetsége (Verband der Siebenbürger Sachsen in Deutschland e. V.)
- Erdélyi Szász Települési Egyesületek Szövetsége (Verband der Siebenbürgisch-Sächsischen Heimatortsgemeinschaften e. V.)
- Romániai Evangélikus Egyház Erődtemplomai Alapítvány (Stiftung Kirchenburgen der Evangelischen Kirche A.B. in Rumänien)
- Erdélyi Szászok Svájci Egyesülete (Verein der Siebenbürger Sachsen in der Schweiz)

A Kulturális Tanács az NSZK szövetségi menekültügyi törvényének 96. §-a értelmében végzi tudományos és kulturális tevékenységét: „a szövetségi és a tartományi kormányoknak az alaptörvény által rájuk ruházott illetékesség szerint meg kell őrizniük az erőszakkal kiűrtett területek kulturális javait az elűzöttek és menekültek, a teljes német nép és a külföld emlékezetében, levéltárakat, múzeumokat és könyvtárakat kell létrehozniuk, bővíteniük és feldolgozniuk, valamint intézményeket kell biztosítaniuk a művészet és az oktatás számára, támogatva azokat. Támogatniuk kell a tudományt és a kutatást azoknak a feladatoknak a teljesítésében, amelyek az elűzöttek és menekültek elűzéséből és integrációjából rájuk hárulnak, valamint az elűzöttek és menekültek kulturális teljesítményének további fejlődését is.”

A Kulturális Tanács ennek megfelelően koordinálja, támogatja és megvalósítja saját és tagjai aktivitását. Az Erdélyi Intézet mindenekelőtt dokumentációs, kutatási és oktatási tevékenységet végez, kutatási projekteket menedzsel, kiadványokat jelentet meg, konferenciákat szervez a multietnikus és több vallásnak is otthont biztosító erdélyi régióról. Az intézet egyedülálló kincseknek ad otthont az elmúlt öt évszázadból, így az Erdély-kutatás legnagyobb és legfontosabb intézményének számít Erdély területén kívül. Az intézet több tudományos műhellyel is együttműködik. Évtizedek óta vannak kapcsolatai kelet-közép-európai intézményekkel, mindenekelőtt romániaiakkal és magyarországiakkal. Kiemelendő ezek közül

a Román Akadémia Bölcsészettudományi Intézete vagy a Romániai Evangélikus Egyház „Friedrich Teutsch” Kulturális Központja, mindkettő Nagyszebenben, a brassói Honterus Gyülekezet Könyvtára és Levéltára, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Germanisztikai Intézete és a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egyesület. Az intézethez tartozik az Erdélyi Könyvtár a maga 90.000 adathordozójával, köztük sok Transylvanicával – Budapesttől nyugatra ez a legnagyobb ilyen jellegű gyűjtemény –, valamint a Levéltár, 1.500 folyóméter levéltári anyaggal, sok különgyűjtemény (például egyházi anyakönyvek, hagyatékok, térképek, egyesületi archívumok, fényképek, képeslapok, plakátok, filmek és hangfelvételek). Az érdeklődők világszerte kutathatnak az elérhető kiadványok között, mivel az Erdélyi Intézet csatlakozott a Délnyugat-német Könyvtári Hálózathoz (Südwestdeutscher Bibliotheksverbund), és lehetségessé vált a könyvtárközi kölcsönzés. Helyben egy jól felszerelt kézikönyvtár is az érdeklődők rendelkezésére áll, a legkülönbözőbb szakkönyvekkel.

A gundelsheimi Horneck Kastélyban található az Erdélyi Múzeum is. Ez az egyetlen olyan múzeumi intézmény Románián kívül, amely az erdélyi századok kultúráját és történetét mutatja be a maga multietnikus és többvallású környezetében. Az állandó kiállítást 1996/97-ben jelentősen átalakították, és az erdélyi művészet- és kultúrtörténet főbb témái szerint tagolták.⁹⁹ Az átfogó gyűjteményből (több mint 19.000 tárgy) válogatás látható a földszinten a kb. 500 m²-es állandó kiállítás keretében. A látogató a különböző tématerületeken keresztül betekintést nyerhet Erdély eseménydús történelmébe és sokrétű kultúrájába a középkortól napjainkig. A kiállítás különleges figyelmet szentel az erdélyi kultúra történetének európai kontextusban való közvetítésére, valamint a soknemzetiségű környezetben zajló sajátos identitásfolyamatok és társadalmi rend bemutatására. Erdély hagyományos közösségközpontú társadalmi rendjének bemutatásával a múzeum érdemben is hozzátesz a demokratikus együttműködés és a tolerancia kultúrájához az egyesült Európában. A múzeum felső szintjén, mintegy 100 m²-en évente többször is időszaki kiállításokat rendeznek. Egy grafikákat bemutató kabinet, valamint egy gyűjtemény is van ezen az emeleten erdélyi textiliákból, kerámiákból és a régió jelentős arany és ezüstművészetéből.¹⁰⁰

A Horneck-kastély a benne elhelyezett intézettel és múzeummal az erdélyi századok kulturális központja, és szívesen fogad minden Erdély iránt érdeklődő látogatót.

Fordította: Eiler Ferenc

⁹⁹ Wikipedia. Die freie Enzyklopädie. Siebenbürgisches Museum. https://de.wikipedia.org/wiki/Siebenbürgisches_Museum (letöltés ideje: 2022. augusztus 4.)

¹⁰⁰ Siebenbürgisches Museum. Auftrag und Konzept. <https://www.siebenbuergisches-museum.de/de/siebenbuergisches-museum/auftrag-und-konzept/> (letöltés ideje: 2022. augusztus 4.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bagiu, Paul Cristian: *Die Geheimsache Kanal. Analyse der staatlich vermittelten Aussiedlung Rumäniendeutscher in die BRD (1968–1989) nach markttheoretischen Gesichtspunkten*. Sibiu: Honterus Verlag, 2021.
- Bretz-Schwarzenbacher, Gerda – Scola, Ortrun – Schiel, Annemarie: *Die Festtracht der Siebenbürger Sachsen*. München: Callwey, 1997.
- Gündisch, Konrad: *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen*. München: Langen-Müller Verlag, 1998.
- Kroner, Michael: *Siebenbürger Sachsen außerhalb Siebenbürgens*. Nürnberg: Landsmannschaft der Siebenbürger Sachsen, 2001.
- Kroner, Michael: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*. Bd. 1. Nürnberg: Verlag Haus der Heimat, 2007. 225.
- Meinhardt, Ernst: Der Beginn bundesdeutscher Zahlungen an Bukarest für den Freikauf der Rumäniendeutschen. *Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien*, 14. Dezember 2011. <https://adz.ro/meinung-und-bericht/artikel-meinung-und-bericht/artikel/der-beginn-bundesdeutscher-zahlungen-an-bukarest-fuer-den-freikauf-der-rumaeniendeutschen> (Letöltés ideje: 2022. augusztus 4.)
- Myß, Walter Hrsg.: *Lexikon der Siebenbürger Sachsen. Geschichte, Kultur, Zivillisation, Wissenschaften, Wirtschaft, Lebensraum Siebenbürgen (Transsilvanien)*. Thaur bei Innsbruck: Wort-u.-Welt-Verlag 1993.
- Roth, Harald: *Kleine Geschichte Siebenbürgens*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag, 1996.
- Schiel, Ingrid: Die siebenbürgisch-sächsischen Frauen zwischen den Fronten der Kriege 1914/1918 und 1918/1919. In: Heppner, Harald (Hg.): *Umbruch mit Schlachtenlärm. Siebenbürgen und der Erste Weltkrieg*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag, 2017. 197–221.
- Schiel, Ingrid: *Frei-Politisch-Sozial. Der Deutsch-Sächsische Frauenbund für Siebenbürgen 1921–1939*. Köln ua.: Böhlau Verlag, 2018.
- Sedler, Irmgard: „... skoro damoi!“ *Hoffnung und Verzweiflung. Siebenbürger Sachsen in sowjetischen Arbeitslagern 1945–1949*. Ausst.-Kat. Altenriet: Siebenbürgisches Museum Gundelsheim, 2020.
- Wagner, Ernst: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Ein Überblick*. Thaur bei Innsbruck: Wort und Welt Verlag, 1990.